

Møre og Romsdal
fylkeskommune

Antikvariske retningslinjer

Råd om istandsetting av eldre hus

Innholdsliste

Bakgrunn for istandsettinga	4
Mål for arbeidet	4
Ny bruk – endring av huset	4
Enkelttiltak	6
Fundament og grunnmur	6
Yttervegg og utvendig kledning	6
Golv og bjelkelag	6
Innvendige veggar og interiør	6
Yttertaket	6
Vindauge og dører	7
Overflatebehandling og fargesetting	7
Tilbygg og påbygg, nye utvendige element	7
Grunnmur	8
Konstruksjon og skade	8
Utbetring av grunnmur	8
Grunnmur i stabbur	10
Yttervegg	12
Utvendig bordkledning	12
Utvendig isolering	13
Utvendig maling	14
Yttertak	15
Generelt om yttertak	15
Vanlege skadar og manglar	15
Utbetring av yttertak	16
Omlegging av skifertak	16
Skifte av rotne sperrer og åsendar	17
Bjelkelag	19
Typar og skader	19
Utbetring av bjelkelag	19
Skadeinsekt	20

Lyd- og varmeisolering	20
Ytterdører	21
Generelt om ytterdører	21
Vanlege manglar ved ytterdører	21
Utbetring av ytterdører	21
Detaljar ved ytterdører	23
Vindauge	24
Generelt om vindauge	24
Utbetring av vindauge	25
Interiør	28
Generelt om interiør	28
Innvendige veggjar	28
Innvendige dører	29
Innvendige trapper	29
Listverk og profilert panel	30
Tapet, maling, dekor og fargesetting	30
Utvendige element	32
Tilbygg og utvendige element	32
Balkongar og verandaer	34
Ord og uttrykk	35
Handverkarar og produsentar	37
Bygghandverkarar med allsidig praksis	37
Kvifor er det viktig å verne eldre bygningar?	38
Aldersverdi	38
Historisk verdi	38
Arkitekturhistorisk verdi	38
Symbolverdi	39
Emosjonell verdi	39
Bruksverdi	39
Økonomisk verdi	40
Estetisk verdi	40

Bakgrunn for istandsettinga

Ved vern og istandsetting av eldre hus står ein ofte overfor desse oppgåvene:

- Reparasjon av skader på grunn av nedbør, vind, sopp, insekt, skadedyr og ytre skader på grunn av bruk og misbruk
- Tilbakeføring av modernisert hus med ein utsjånad som minner lite om husets opphavlege preg og karakter
- Tilpassing av huset til nye viktige funksjonar og funksjonskrav

Mål for arbeidet

- Sette huset i bygningsmessig god stand.
- Behalde utsjånad og preg i størst mogeleg grad og gjere få endringar
- Konservere noverande form og preg framfor tilbakeføring til tidlegare (historisk likeverd)
- Tilbakeføre til tidlegare form og preg. Dette gjer ein berre dersom nyare endring på ingen måte høver til den tidlegare og dersom tidlegare form og preg kan dokumenterast i detalj.
- Halde på alderspreget – unngå unødig oppretting og utskifting. Bruk augemål der det det har vore brukt tidlegare.
- Halde på lokalt særpreg i byggemåte, materialbruk og detaljar.
- Erstatte skadde bygningsdelar med nye av nøyaktig same material, tilvergingsmåte, tilvergingsgrad og utforming.

Ny bruk – endring av huset

Eldre hus bør som hovudregel brukast til det formålet dei er bygde for og vernast i original form og stand. Ny bruk bør tilpassast husa. Oppstår det nye brukskrav som gjer at huset likevel må endrast, bør desse reglane følgast:

- Unngå flytting av veggjar, spesielt veggjar av lafta tømmer
- Behald mest mogeleg av interiøret og karakteren i rommet

- I hvert rom bør det stå ett element eller historiske spor som fortel om alderen på huset, synleg lafteverk, vindauge, listverk, takbjelkar, golvbord og anna.

Enkelttiltak

Fundament og grunnmur

Svikt som gir skadeleg skeivheit bør rettast opp. Mindre skeivheiter må kunne godtakast. Hald på opphavleg utrykk og preg.

Yttervegg og utvendig kledning

- Utvendig kledning ser ofte betre ut enn førsteinstrykket
- Roteskader på utvendig kledning finn ein nesten alltid nedst på vegg. Skift berre rotne deler av borda på ein vegg.
- Bruk same type kledning, dimensjon, profil og material som den opphavlege. Unngå trykkimpregnert virke.

Golv og bjelkelag

Tregolv er kanskje den bygningsdelen som blir først øydelagt av slitasje. Gamle furubord med slitasje i lausveden bør ikkje slipast ned, men stellast og brukast så lenge det er praktisk mogeleg. Slitne furugolv festa med trenaglar eller smidd spikar kan av og til leggast om slik at del slitne borda kjem bort frå dei mest brukte gangbanene i rommet.

Innvendige veggjar og interiør

Unngå flytting eller riving av innvendige veggjar. Behald tradisjonell romform. Kopier listverk og profilert kledning, tapet og fargesetting ved utskifting.

Yttertaket

Yttertaket er husets femte fasade og ofte den viktigaste og best synlege. Det er eitt av elementa som mest tydeleg fortel om alder og byggemåte. Vern og vidareføring av tradisjonell takteking som torv, skifer, teglpanner og anna er viktig.

Vindauge og dører

Også originale vindauge og dører er ofte bedre enn førsteinntrykket. Skal du i gang med istandsetting av vindauge og dører er det viktig å:

- ta vare på gamle vindauge og dører i det lengste
- kopiere gamle vindauge og dører i minste detalj
- ikkje gjere endringar i form av tilbakeføring, utan å ha sikre kjelder i form av foto eller teikningar
- halde på vindaugets opphavlege form. Sett ikkje inn småruter som ikkje har vore der tidlegare.
- aldri bruk falske sprosser. Desse er teknisk og estetisk uheldige.

Overflatebehandling og fargesetting

Overflatebehandlninga er viktig for særpreget i eit eldre hus.

- Behald eksisterande målings- og fargetype eller før tilbake til tidlegare løysing på grunnlag av skrapeprøve (fargeprøve). Kombinasjon av tradisjonell og moderne måling skapar ofte problem.
- Berre laus måling bør fjernast, underliggjande lag bør behaldast som dokumentasjon.
- Ved mindre skader på eldre dekkmåling bør ein velje retusjering framfor fornying.
- Ved omtapetsring bør ein ta vare på prøver av tidlegare tapetlag som dokumentasjon.

Tilbygg og påbygg, nye utvendige element

Ved arbeid på eldre hus bør ein som hovudregel unngå oppføring av nye utvendige element som tilbygg, påbygg, bislag, balkongar, verandaer og liknande.

Dersom ein av praktiske eller bruksmessige årsaker likevel må tilføre huset slike element, bør ein kopiere viktige trekk frå det opphavlege huset. Sjå på proporsjonar, takvinkel, takutstikk og materialbruk. Detaljane i dei nye elementa bør tilpassast.

Grunnmur

Svikt i grunnen og ei viss setning og skeivheit i fundament og grunnmur er vanleg ved alle eldre hus. Skal du sette i stand grunnmuren på eit eldre hus er det viktig at:

- ein viss skeivheit bør godtakast. Det gir eit bidrag til huset sitt alderspreg. Berre større setningar som fører til skadeutvikling på huset bør normalt opprettast.
- grunnmur av tørrmura gråstein bør ikkje skiftast ut med moderne støypet eller mura konstruksjon.

Konstruksjon og skade

Fundament og grunnmurar er ofte svake delar på eldre hus. Lafta hus frå før 1700-talet vart ofte bygd på enkle steinmurar. Denne måten å gjere grunnarbeid på har vore vanleg for enkle bruksbygningar fram til vår tid. Med varierende bereevne i grunnen har bygningar på slike fundament ofte blitt skeive og fått setningsskader. Den lave muren eller steinsettinga gjorde òg at treverket kunne komme nær – og i mange tilfelle i kontakt med – jorda. Dei vart dermed utsett for roteskader.

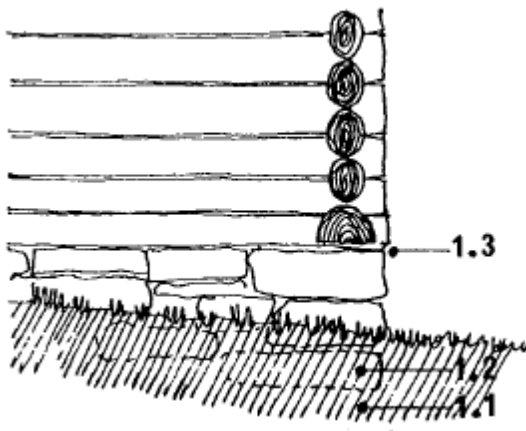
Nyare hus (frå 1700–1800-talet) kan ha murar av novstein. Dette er kraftige hjørne- og -bereveggsolar i naturstein. Mellomromma vart ofte utmura med ikkje-berande mur av naturstein.

Meir vanleg frå slutten av 1700-talet og fram til sementen kom på marknaden mot slutten av 1800-talet, var ringmurar av naturstein. Desse var ofte i full høgde i kjellaren. Natursteinen kunne vere mura i kalkmørtel. Kalkmørtel er sterkt vass-sugande. Dette kan føre vatnet opp i trekonstruksjonen og påføre den roteskader.

Utbetring av grunnmur

Dei eldste husa skal altså ha visse skeivheiter, det høyrer med til alders- og typepreget. Store skeivheiter som kan føre til skade bør likevel opprettast med delvis ny mur. Dette kan gjerast samtidig med moderat drenering og dermed stabilisering av bereevna til

grunnen. I vanskelege tilfelle kan det vere snakk om å refundamentere med heil, støypt betongsåle.

Figur 1: På del eldste husa bør det ofte drenerast (1.1), deretter bør stein med dårleg bereevne skiftast (1.2). Vatn må hindrast i å renne inn under svillstokken (1.3).

For å hindre kontakt mellom treverket og jorda er det viktig å fjerne gras, vekstar og mold nær veggen. Ein kan også gruse, steinsette eller sette heller på kant inntil huset for å dempe skvetting av humushaldig vatn på treverket. Tiltaka bør vere avgrensa, da det i mange tilfelle er snakk om endring av svært gamle og verdifulle hus og byggetradisjonar.

Også rundt kjellarmurar på hus frå nyare tid vil det lønne seg å drenere for å senke grunnvasstanden og tørke ut kjellargolv som ofte er jordgolv. For å hindre at jordfukt trengjer opp i treverket via kalkmørtelen, bør det vurderast å jekke opp huset og legge never eller grunnmurspapp mellom murkrona og treverket.

Mur med kalkmørtel som er sprokken, bør ikkje reparerast med sementmørtel. Denne er for sterk og hard og gjer berre skaden større. Her bør det vurderast å ta ut heile felt av muren, ofte rundt eit hjørne. Så kan det murast på nytt med same type mørtel som finst i muren frå før. Ofte kan det lønne seg å skifte ut elvastein til sprengt eller hoggen stein med betre hald og mure på nytt med godt forband i muren.

Der gråsteinsmur utvendig har blitt pussa og tetta oppunder bordkledning eller vassbord, bør det opnast for lufting. Smådyr og liknande kan ein halde borte med netting.

Sementmurarar frå slutten av 1800-talet byr skjeldan på konstruktiv svikt. Derimot er desse kjellarane ofte dårleg drenerte. Seinare modernisering og innestenging av fukt med ny trekonstruksjon kan derfor føre til soppvekst. Utvikling av for eksempel ekte hussopp kan vere sterkt skadeleg for eit hus.

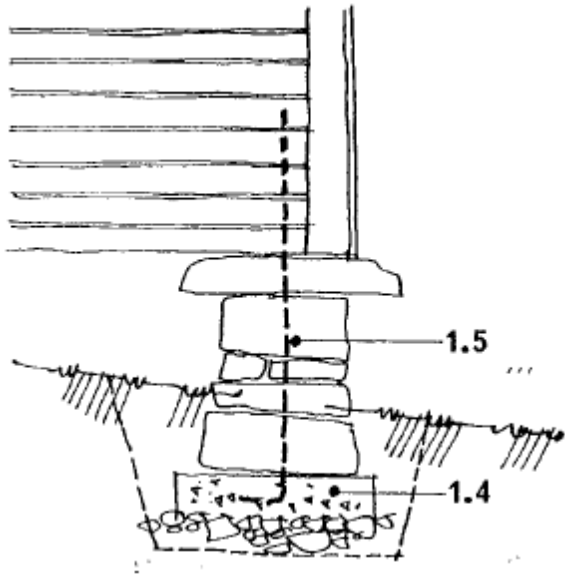
Merk at det finst mange aktuelle måtar å fundamentere på som vi ikkje nemner i denne oversikta.

Grunnmur i stabbur

Stabbur på solar av tre eller tørrmura gråstein kan vere utsett for vindskadar. Faren for skade blir større ved at tunge torvtak i nyare tid er erstatta med lettare taktekking og at stabbura har mindre nyttelast.

Sikring av bygningen mot sterk vind kan gjerast ved forankring til grunnen. På skissa på neste side kan du sjå dette kan gjerast. Under solen kan det støypast betongfundament. Solehella og stabbane bør kunne gjennomborast og bli tredd inn på forankringsjernet. Resten av gråsteinssolen bør enten bli mura om jernet eller bora opp og tredd på jernet. Ein bør unngå bruk av mørtel om det blir sett opp ny mur.

Det er viktig å plassere trestabbar på steinhelle med slik form at vatn renn ut frå treverket. Det er dessutan viktig å halde jord og gras borte. Jamt vedlikehald, med for eksempel tjøre og linolje, vil kunne auke levetida.

Figur 2: Stabbur kan sikrast ved å jekke opp huset og demontere solane. Solane kan om nødvendig få støypte betongfundament (1.4). For vindsikring kan forankringsjern leggest inn i solen (1.5).

Yttervegg

Skal du i gong med istandsetting av yttervegg er det viktig å:

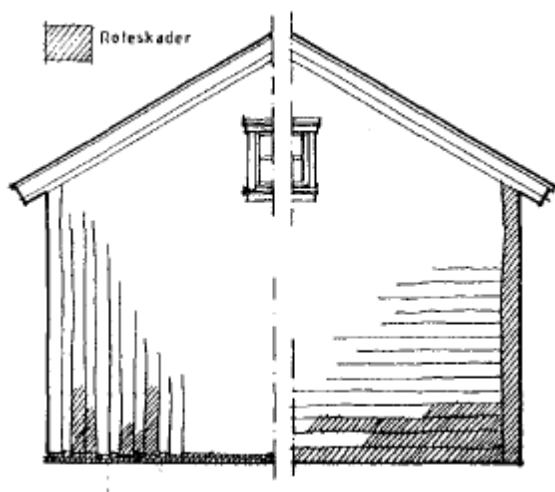
- erstatte gammalt, skadd virke med nytt med same materialtype, dimensjon, kvalitet og detaljutforming.
- unngå trykkimpregnert material. Bruk heller god, tettvaksen furu. Den siste har ofte lenger levetid som den første.

Utvendig bordkledning

Utvendig bordkledning har ofte roteskader forårsaka av nedbør og fukt frå grunnen. I dei fleste tilfella finst desse skadane nedst på veggen. Ved skifte eller reparasjon av utvendig bordkledning er det viktig å bruke virke av same dimensjon, material og kvalitet som den tidlegare. Berre dei borda som er øydelagde av rote, insekt eller annan skade må skiftast.

Som regel er det nok å skifte deler av bord. Ved ståande kledning der nedste del av bordet er rote kan bordet takast varsamt av. Den rotne delen kappast av og bordet skøytast med eit nytt, friskt bord. Gamle, friske bord har ofte betre kvalitet i materialet enn nye og kan gjerne brukast nedst på veggen, altså der fuktpåkjenninga er størst.

Same prinsippet bør brukast ved reparasjon av sjølve hovudkonstruksjonen – berre rotne delar bør skiftast. I lafteverk skjer dette ved innspunsing av nytt, friskt trevirke.

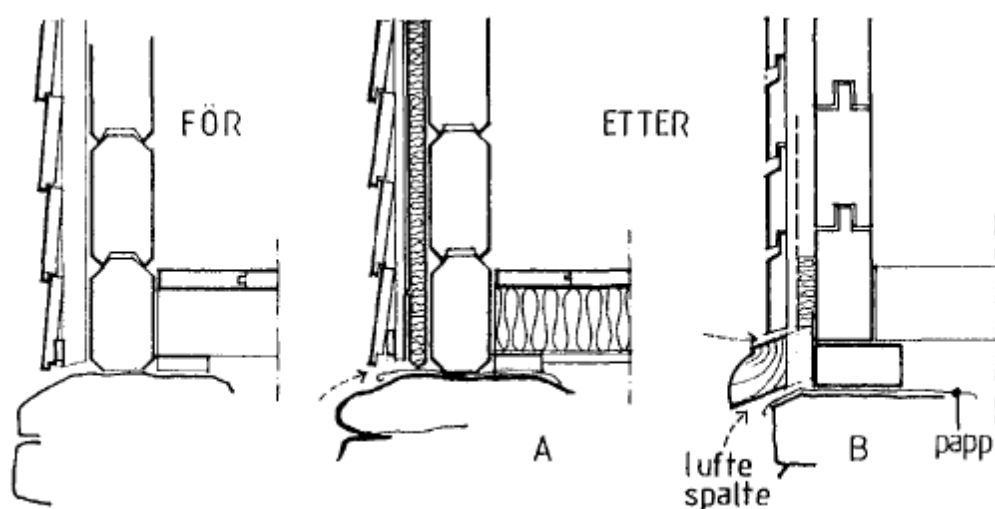

Figur 3: Berre dei skadde borda eller den delen av dei som er skadd bør skiftast.

Utvendig isolering

Dersom huset innvendig har synleg tømmervegg eller anna verdifull innvendig kledning som du ønsker å ta vare på, kan huset om nødvendig isolerast utvendig.

Liggande kledning er ofte oppsett med 2" (5 cm) ståande lekter på tømmervegg. Ofte er det nok å delvis varmeisolere dette lekerommet. Dette kan gjerast ved å kløyve lektene i to, 30 mm inst og 20 mm ytst. Inste rommet kan fyllast med mineralullisolasjon (helst tung steinull), medan ytste rommet blir brukt til lufting. Isolasjonen bør dekkast med to lag vindpapp med godt overlegg. Kledninga må deretter settast nøyaktig på same plass.

Figur 4: Eksempel på utvendig isolering av utvendig kledd lafteverk utan å flytte kledninga ut i forhold til grunnmuren.

Alternativt kan ein auke tjukna på isolasjonen til 5 cm, eller unntaksvis 7 cm. Større tjukne på isolasjonen frå rådes, fordi kledninga blir lekta for mykje ut i forhold til grunnmuren. Dette vil forstyrre det ofte fint avstemte forholdet mellom kledning og mur og mellom kledning og takutstikk. Også vindauga bør da flyttast ut for å halde på same avstand som før mellom glasflate og flata på ytterveggen.

På nyare hus (bygd mellom 1850–1950) er rommet bak kledninga ofte utan gjennomlufting. Med moderne oppvarming av rom og ein viss fuktgjennomgang innanfrå, vil denne dampen presse seg vidare ut gjennom kledninga til malinga.

Utvendig maling

Moderne, tett maling eller dekkbeis basert på for eksempel akryl og alkydolje vil hindre damp frå å komme ut. Resultatet er ofte at tett maling losnar frå veggen, spesielt ifrå høvla kledning. Malinga vil så flaske av eller blære ut. Vi understrekar at blæring også kan ha andre årsaker.

For god heft for maling til veggen bør du:

- sørge for god lufting på baksida av kledninga. Dette gjer du ved å lage ei smal luftespalte oppe og nede.
- fjerne all laus maling med børste eller skrape. Ikkje bruk roterande vinkelslipar, varmluft eller liknande.
- rubbe forsiktig av gammal fast og glatt maling med plansliping. Du bør òg reingjere og ta ein soppvask.
- ha på eit nytt strøk maling – helst med linoljemaling. Da tar du først eit strøk tynngrunning og så eitt eller to tynne strøk maling.

Det er viktig at treverket er tørt, spesielt ved grunninga. Hugs også tradisjonell fargesetting. Her kan fylkeskommunen gi detaljerte råd om ønskeleg.

Yttertak

Taket, inkludert detaljar ved raft og gavl, blir ofte kalla husets femte fasade. Dei er med på å fortelje om alderspreg og gi huset karakter. Det er derfor viktig at detaljane blir nøye kopierte og at tradisjonell taktekkingsmåte blir vidareført. Eit godt vedlikehalde tak er avgjerande for helsa til huset. Skader i taket kan fort føre til store skader som kan vere vanskelege å rette opp.

Skal du i gong med istandsetting av tak er det viktig å:

- undersøke nøye om den gamle tekkinga er så dårleg som antatt – ofte er ho betre
- sortere ut tekkematerial som er dårleg. Det beste legg du på den mest synlege sida.
- velje same tekking på dei andre sidene av taket
- ikkje bytt til finare tekking enn huset har hatt før
- legge eit skikkeleg undertak. Undertaket er viktig for tettinga.
- stoppe eventuelle lekkasjar raskt. På eit eldre tak som har fått lekkasjar det først og fremst viktig å stoppe lekkasjen, gjerne provisorisk med bølgeblekkplater.

Generelt om yttertak

Taket er den bygningsdelen som er mest utsett for nedbrytande naturkrefter, for eksempel i form av snø og regn. Taket skal beskytte huset mot fukt og det skal tole lasta av store snømengder. I tillegg er takkonstruksjonen ofte utsett for skader frå fukt innanfrå. Dette har samband med at temperaturen oppe under opne himlingar er høgare enn elles i rommet. I tillegg er skilnaden mellom temperaturen ute og inne størst her. Spesielt på kalde vinterdagar kan dette medføre kondens og fukt inne i trekonstruksjonen. Dette kan danne is og issprenging på utsida av konstruksjonen, gjerne nær og ved rafta.

Vanlege skadar og manglar

Dei aller fleste skadane i tak er lekkasje- og fuktskadar. Spesielt tak med tekkeskikt oppbygd av organiske material, for eksempel tekking med never i gamle torvtak, har

avgrensa levetid. God tekking med never med fleire lag (mellom 10–15 lag) og gode avslutningsdetaljar kan ha ei levetid oppimot 100 år. Meir vanleg er likevel ei levetid på 30–50 år.

Spontekking er meir uvanleg på våre kantar av landet, medan tynnspan i større grad har vore bruk til undertekking.

Også nyare tak med uorganisk tekking, for eksempel skifer, tegl- og sementstein kan ha tredetaljar i takavslutninga som er utsette for fukt og rote, for eksempel på vindskier og vassbord. Tak på hus i sveitserstil har ofte utstikkande ås- og sperreendar som kan vere utsette for fukt og rote.

Ein mangel ved gamle tak, målt med vår tids standardkrav, kan vere dårleg evne til varmeisolasjon. Høg temperatur inne ved moderne bruk av huset fører også med seg større fare for fuktskadar på grunn av damptrykk innanfrå.

På grunn av store skifte i temperatur og fukt kan takkonstruksjonar også gi gode vilkår for skadeinsekt. I Møre og Romsdal er først og fremst mott eller stripa borebille vanleg.

Nødvendige motangrep kan bli så sterke at konstruktive ledd som sperrer og åsar misser bereevna og må skiftast.

Utbetring av yttertak

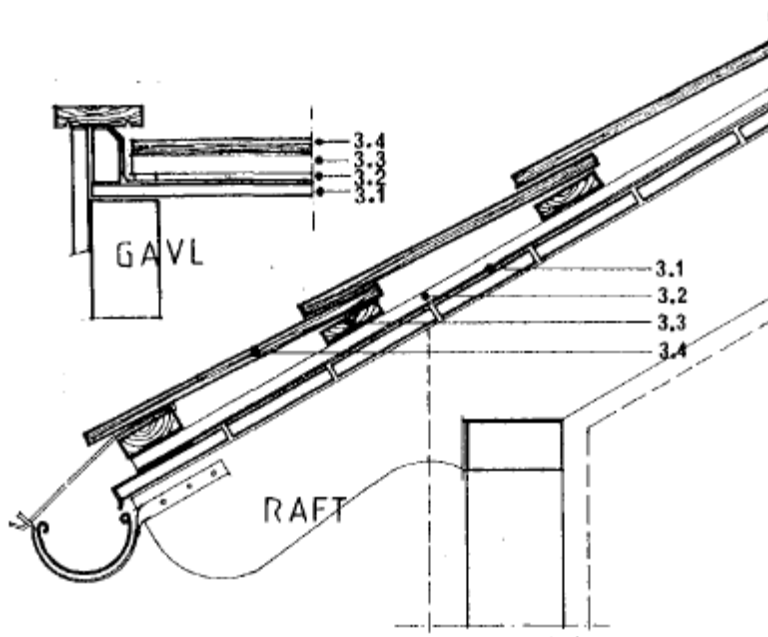
Utbetring av yttertak er gjerne stopping av lekkasjar, skifte av rotne bygningsdelar og ekstra isolering. I det lengste bør ein unngå varmeisolering av yttertaket. Skal du likevel varmeisolere, bør du unngå at taket blir vesentleg tjukkare enn før.

Omlegging av skifertak

Ved samtidig omlegging av skifertak kan det vere vanskeleg at taket ikkje blir tjukkare enn før dersom hellene frå før er spikra rett på taktroet. For å få god lufting av tekkinga,

bør steinen bli lekta opp ved omlegging. Lektene bør då vere breie og lave for å unngå oppbygging.

Etter at skifertaket er demontert bør det leggast tett undertak, før det leggast 15 mm sløyfer og 20x70 mm lekter. Når skiferhellene skal leggast på igjen, brukast skiferstift som ikkje stikk ned i undertaket. Merk også at gammalt undertak eller sutak av spon bør behaldast som historisk dokumentasjon.

Figur 5: Eksempel på utbetring av tak ved å lekta opp tidlegare ulekta skifertak. Etter at skifertaket er demontert, bør det leggast tett undertak (3.1), deretter 15 mm sløyfer (3.2) og 20x70 mm lekter (3.3).

Skifte av rotne sperrer og åsendar

Ved skifting av rotne sperrer og åsendar må nye lagast i nøyaktig kopi av dei gamle. Ved omtekking av torvtak med lekkasjar kan det brukast skjult torvplast (tjukk type) til undertak. Det kan også bli eit tett og varig tak om 4–7 lag never blir lagt på rette måten.

Synlege detaljar må i alle tilfelle vere mest mogeleg kopi av dei gamle. Ved skifte av takrenner er det også viktig å kopiere dei gamle, med for eksempel smidde krok og overgang til renna utan renneblekk eller raftblekk og liknande. Som nemnt kunne

spontekking tidlegare vere lagt som underlag for steintak. Dersom denne framleis ligg, bør den behaldast som dokumentasjon.

Ein understrekar at det finst svært mange ulike typar takkonstruksjonar og at det for kvar av dei som regel finst fleire antikvarisk akseptable løysingar ved istandsetting og utbetring.

Bjelkelag

Skal du i gong med istandsetting av bjelkelag, er det viktig å hugse at antikvariske verdjar ved bjelkelaga som regel er knytt til:

- golvborda, eventuelt med dekor og eldre belegg
- golv- og taklister
- himlingar, for eksempel gipsrosetter
- dekorasjonar og forming av bjelkane

Gamle, slitne furubord bør ikkje slipast ned, men vaskast eller skurast så lenge det er praktisk mogeleg. Nedslitne bord kan flyttast og byttast for å fordele slitasje. Det er viktig å ta vare på gammal dekor, den opphavlege romhøgda og rompreget. Unngå derfor å føre ned himlingar i rom med gipsrosetter og breitt listverk.

Typar og skader

Hovudbjelkelaget i eldre trehus er ofte lagt rett på gråsteinsmuren og kjem av og til i direkte kontakt med jorda. Jordfukt, tilgroing og dårleg lufting har ofte påført desse bjelkelaga roteskadar, særleg i enden av bjelkane.

Utbetring av bjelkelag

Ved utbetring av bjelkelag kan bjelkelaget opnast for å komme til med reparasjon. Borda må takast varsamt av for å kunne gjenbrukas. Er bjelkane rotne i endane må dei fjernast, men som regel kan mesteparten brukast ved at bjelken blir skøytt med friskt trevirke.

Gamle, stokkskorne golvbord festa til bjelkelaget med spikar eller trenaglar kan ein merke, varsamt fjerne og legge ned igjen på same plass etter utbetringa. Er nokon bord veldig nedslitne, kan desse i enkelte tilfelle flyttast til deler av golvet som får mindre slitasje frå dagleg bruk.

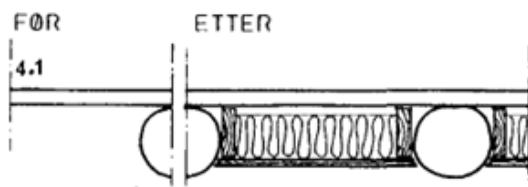
I himlingar og på taklister er det viktig å behalde gammal dekor, for eksempel sjablongdekor.

Skadeinsekt

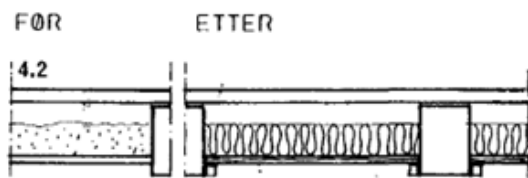
Mott, stripa borebille og andre skadeinsekt er spesielt farlege for konstruktivt viktige delar av bygningsdelar som åsar, sperrer og bjelkar. Motangrep kan stabiliserast ved å endre fukttilhøva. Det kan for eksempel drenerast og settast på fuktsperre mot jorda eller drenerast under kjellarlause hus. Fylkeskommunen og musea kan gi råd eller vise til fagspesialistar om det skal brukast kjemikaliar.

Lyd- og varmeisolering

Lyd- og varmeisolering av bjelkelag er det lettast å gjere frå undersida. Det er som regel knytt mindre antikvarisk interesse til undersida av bjelkelag mot kjellar eller kryperom (sjå skissa på neste side).

Figur 6: Isoleringsløsning fra undersida mot kjellar eller kryperom. Undersida er utan antikvarisk verdi.

Figur 7: Massen under bjelkelaget i stubbeloftet (leire, spon eller liknande) er erstatta med mineralull.

Illustrasjonane viser nokre av fleire akseptable løysingar ved lyd- og varmeisolering av bjelkelag.

Ytterdører

Inngangsdøra er fasadens midtpunkt og kanskje det viktigaste arkitektoniske elementet i huset. Ei gammal, original dør med omramming er av dei elementa som klarast fortel om husets byggeår og stilpåverknad.

Eldre dører er nesten alltid laga av utsøkte material. Gamle hengsler og beslag er også viktige deler av døra. Sjølv om deler av døra kan ha roteskader, vil reparasjon og utskifting av rotne delar som regel lønne seg. Ved eit eventuelt behov for ei ny dør bør den gamle døra kopierast i detalj. Den bør lagast av utsøkte material og skal malast i rett farge til huset, ettersom at gamle dører nesten alltid var malte.

Generelt om ytterdører

Inngangspartiet og inngangsdøra har alltid blitt lagt mykje pengar og omtanke i. Sjølv dei enklaste bustadhusa kunne ha kostbare dører og inngangsparti. Dørene har ofte vore laga av flinke handverkarar som har følgd med stilretningane. Ein kan derfor ofte datere hus etter inngangsdører med omramming og portal.

Sjølv om ei dør av og til kan få skader og skavankar, kan døra likevel vere så bra at det lønner seg å reparere framfor å skifte. Ei rett reparert eldre kvalitetsdør kan derfor ha lenger levetid enn ei ny dør.

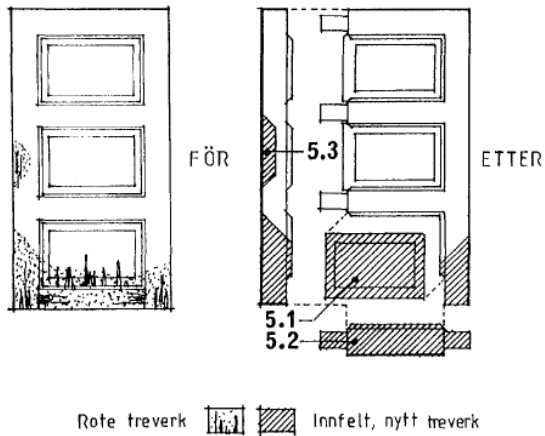
Vanlege manglar ved ytterdører

Det er ofte små problem som gjer den gamle døra ubrukeleg. Dette kan vere slitne hengsler og beslag, skeiv karm eller dørblad eller ein nedsliten dørstokk. Skadar frå rote etter fukt og nedbør finn ein nesten alltid i tersklar og nedst på dørblad og karmar dører som står utsette for vêr og vind.

Utbetring av ytterdører

Utbetring av dørbladet bør gjerast på verkstad av ein dyktig handverkar. Ramtre og fyllingar er som regel sett saman utan bruk av lim. Desse kan demonterast og skadde

delar kan erstattast av nye (sjå punkt 5.1 og 5.2 i skissa under). Ofte kan nytt treverk bli felt inn i eit større, skadd stykke, spunse (5.3).

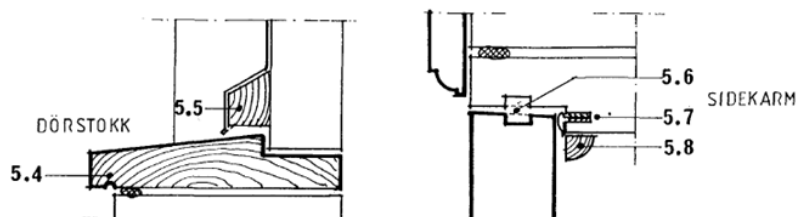

Figur 8: Skisse av dørblad kor nytt treverk er felt inn og erstattar gamalt, rote treverk.

Reint teknisk er det også mogeleg å etterisolere ei eldre ytterdør. Dette reknast likevel som ein dyr prosess, som også kan gå ut over den antikvariske verdien.

Detaljar ved ytterdører

Dørstokkar som er nedslitne bør lagast heilt ny. Den nye bør forsynast med dryppnase (5.4). På innslåande dørblad kan ein på vêrutsette stader sette vassbord og i særskilde tilfelle beslag (5.5).

Figur 9: Oppbygging av dørstokk og sidekarm i ytterdør.

Dårlig vindtetting kan utbetrast ved at dørbladet blir laga ved pressliming eller ved å høvle til rett breidde. Ein kan òg frese trykkutjamningsspor inn i karm og dørblad på sida og over (5.6). I tillegg kan ei elastisk tettelist eller list i tre leggast inn i karmfalsen. Dette kan gi jamnare og djupare fals (5.7 og 5.8).

Gamle dører skal aldri skrapast heilt reine for maling. Bruk ikkje lut, malingsfjernar eller varmelampe. Då fjernast også alderspreget og spor av gamle fargar som viser korleis døra har sett ut (fargedokumentasjon).

Vindauge

Skal du i gong med istandsetting av vindauge er det viktig å:

- velje gjenbruk, utbetring og reparasjon før skifting
- undersøke vindauga grundig før dei eventuelt blir skifta. Gamle, vêrslitne vindauge er som regel langt betre enn dei først ser ut til.
- kopiere dei gamle vindauga i minste detalj
- ikkje gjere endringar i form av tilbakeføring utan å ha sikre kjelder i form av bilde eller teikningar
- halde på vindaugets opphavlege form. Sett ikkje inn småruter dersom huset ikkje har hatt det tidlegare.
- ta eldre ut- og innvendig listverk forsiktig av og sett det på plass igjen etter skiftinga
- ta vare på eitt eller fleire vindauge med listverk på den veggen som er minst utsett for vêret. Da er original dokumentasjon tatt vare på for ettertida.
- aldri bruk falske sprosser. Desse er teknisk og estetisk uheldige.

Generelt om vindauge

Gamle vindauge vart alltid laga av utsorterte førsteklasses material. Dette er ein viktig grunn til at vi i dag kan finne vindauge som er meir enn 250 år gamle. Med godt stell vil dei kunne vare endå i mange år. Kvaliteten på trevirket i nye vindauge varierer.

Produksjon og tilgang på virke gir ikkje same tilgang som før til den same strenge kvalitetssorteringa. Vi kan derfor finne større skader på vindauge frå 1960-åra enn på vindauge frå for eksempel 1860-åra.

Få andre element er så sterkt knytt til utsjånad og karakter i eit hus som vindauge og inngangsdører. Omramming, profilar, oppdeling, form, størrelse og farge på dører og vindauge fortel om husets alder og stilpåverknad. Vindauge i eldre hus kan på godt og vondt fortelje ein god del om huseigarens estetiske sans og om haldning til vern av gammal bygningskultur.

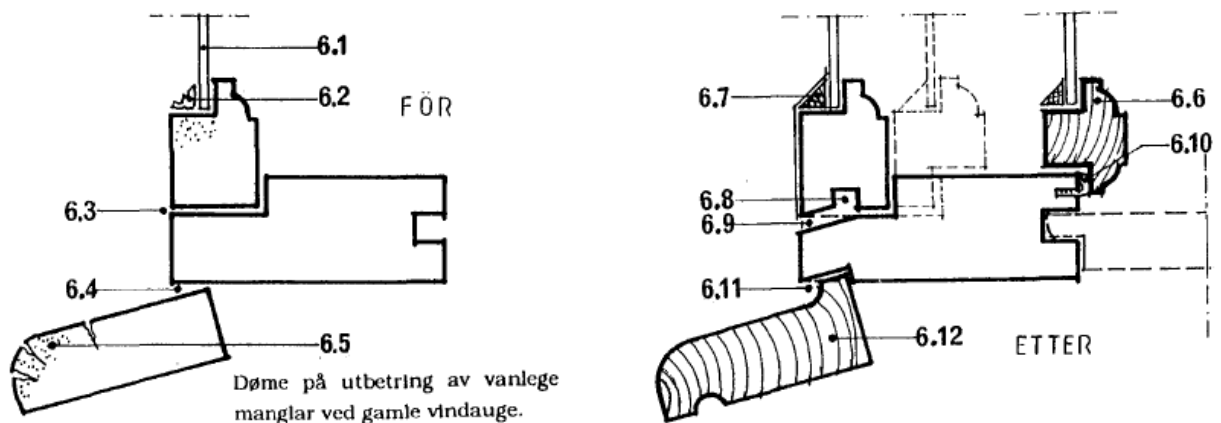
Etter dagens standard kan vanlege manglar ved vindaug være:

- enkel rute med dårleg lyd- og varmeisolering (6.1)
- dårleg vedlikehalden og oppsprokken kitt (6.2)
- mangelfull drenering frå botnfalsen (6.3)
- vasslekkasjar mellom karm og vassbord (6.4)
- oppsprokke og rote vassbord (6.5)

Sjå skisse under.

Utbetring av vindaug

Ved istandsetting av gamle vindaug blir ofte innvendig varevindaug eller koblarame satt på (6.6). I tillegg kan det vere behov for skifte av kitt.

Figur 10: Skisse med eksempel på utbetring av vanlege manglar på gamle vindaug.

Skifte av kitt

Er det behov for skifte av kitt (sjå punkt 6.7 i skissa ovanfor), skal dette helst bli gjort på verkstad. Desse stega bør følgast ved skifte av kitten:

- Kittet fjernast varsamt med kittlampe
- Glasstift blir fjerna og glaset blir tatt ut for gjenbruk
- Gammal maling blir fjerna på den kalde sida av treverket, eventuelt blir rotne delar skifta. Dette er som regel botnstykke i ramma og karmen.

- Påfør eit strøk grunning av kittfalsen med lakk eller tett maling
- Legg underlagskitt og sett inn glasruta med stift.
- Legg på utvendig kitt, helst linoljekitt.
- Skrap ramma utvendig før den grunnast og malast, helst med linoljemaling.
Malinga skal leggest ca. 2 mm inn på glasruta.

Eit tett og uskadd linoljekitt forseгла av maling vil kunne halde ei mjuk kjerne i opptil 40–50 år. Ikkje mal treverk som ikkje har vore mala tidlegare. Treverk og kitt kan i slike tilfelle behandlast med tjære, terpentin og/eller kokt linolje.

Utbetring av trekonstruksjon i vindaug

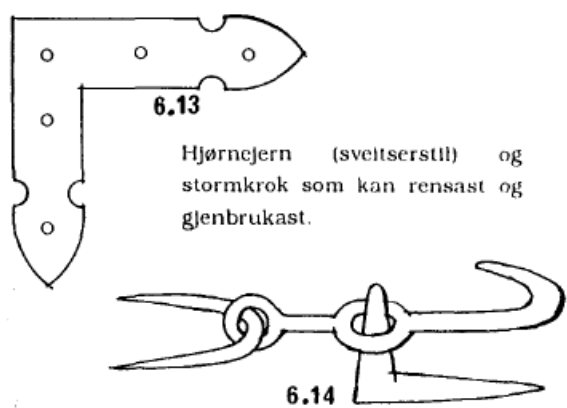
Skal du i gong med istandsetting eller utbetring av trekonstruksjonen er det viktig å:

- frese ut trykkutjamningsspor i ramma, topp og sider i karmen (6.8)
- sneie av botnstykket på karmen for å oppnå ein fals i botn som skrar utover (6.9)
- frese inn spor for innfesting av elastiske tettingslister (6.10)
- frese ut spor under botnkarmen for tilpassing av beslag eller vassbord (6.11)
- skifte vassbord (6.12)

Utbetring av beslag

Beslag til gamle vindaug har ofte høg estetisk og antikvarisk verdi. Hjørnejern (6.13), hasper eller stormkrokar (6.14) og hengsler med rust på kan utbetrast på følgande måte:

- Skrap eller brenn beslaga reine for maling og rust
- Grunn beslaga med rustbeskyttande maling (for eksempel blymønje på linoljebasis)
- Mal dei saman med vindauga
- Eventuelt nye beslag kan lagast i kopi av dei gamle

Figur 11: Skisse av hjørnejern (i sveitserstil) og stormkrok som kan rensast og gjenbrukas.

Interiør

Skal du i gang med innvendig istandsetting er det viktig å:

- unngå flytting av innvendige, originale skiljevegger
- unngå flytting av dører og/eller å sette inn nye dørøpningar. Eldre dører og beslag er ofte av god kvalitet og bør gjenbrukas.
- unngå utskifting av fast innretting og element som trapper, faste skap, piper og eldstader
- ikkje øydelegge eldre overflatematerial og overflatebehandling som lar seg reparere
- lage ein plan og søke faglege råd for innvendig fargesetting og materialbruk

Generelt om interiør

Gammalt, overlevd interiør er som regel av god kvalitet og tolerer framleis normal bruk og slitasje. Skjelvheiter og slitasjemerke er det dessutan mogeleg å leve med.

Moderniseringar av for eksempel overflater i interiøret er derfor ofte unødvendige og bør unngåast.

Modernisering av teknisk utstyr og innreiing i for eksempel bustadar i dagleg bruk er derimot ofte nødvendig og akseptabelt. Ved slike moderniseringar er oppgåva å gjere så få og varsame inngrep i det eksisterande interiøret som råd.

Innvendige veggar

Dagleg bruk av huset må først og fremst tilpassast huset slik det står. Særskilt viktig er det å unngå riving eller flytting av veggar eller å lage nye opningar for dører og vindauge. I eldre hus finst ofte element av eldre byggjeteknikkar som delvis har gått ut av bruk, for eksempel rapping på treveggar. Slike innslag er det viktig å utbetre og ta vare på.

Antikvarisk verdifullt og velhalde interiør som tapet, brystningspanel, gammalt handhøvla eller dekorert panel og synleg umåla tømmer bør ikkje fjernast, øydeleggast eller moderniserast.

Antikvariske retningslinjer

Bak platekleddede og nyleg tapetserte flater kan det gøyme seg både verdifullt, gammal panel, dekorasjonar og tapet. Desse kan det vere teknisk mogeleg å restaurere. Dette er vanskeleg arbeid som må utførast av fagfolk. Det er også mogleg å få gamle tapetmønster i nylaga kopiar.

Innvendige dører

Mange av momenta som er nemnde i kapittelet om ytterdører, gjeld også for innvendige dører. Innvendige dører med listverk er av dei sikraste elementa for datering av interiør, sjølv om gamle dører kunne vere flytta med hus eller vere gjenbruk. Gamle dører kan derfor vere eldre enn resten av huset.

Fyllingsdører vart ofte moderniserte med platekledningar rundt siste verdskrig. Blir platene fjerna er fyllingane oftast uskadde og like gode. Gamle innvendige dører har som regel ein høg materialkvalitet og kan vere nesten evigvarande med rimeleg bruk og stell. Gammal malt dekor, for eksempel ådring og lasering, må aldri malast over, men bør reparerast eller restaurerast av fagfolk.

Dørbeslag som hengsler, vridarar og låskasser høyrer ofte stilmessig nøye saman med sjølve døra og må ikkje utan vidare skiftast. Gamle, utanpåliggande lås og klinker har høg antikvarisk verdi og kan utbetrast med enkle midlar dersom dei ikkje verkar skikkeleg.

Innvendige trapper

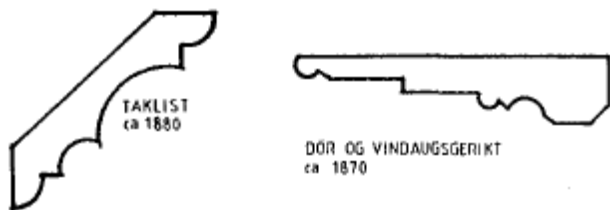
Gamle innvendige trapper tilfredsstillar ofte ikkje dagens krav i byggjeforskriftene. Dette gjeld blant anna maksimal stigning, minimum breidde, rekkverk og anna og kan ofte vere tungvinte for eldre og rørslehemma personar.

Å sette inn nye, slakare og breiare trapper bør ein likevel unngå i det lengste. Slike trapper medfører ofte inngrep i bjelkelag og flytting av veggjar og dører. I tillegg får rommet tilført eit nytt element. Nedslitne trinn i ei eldre trapp kan skiftast eller innspunsast med nytt treverk.

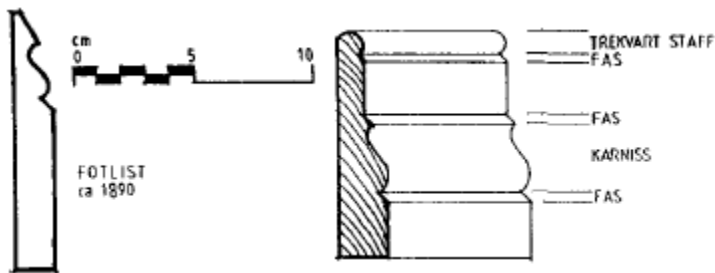
Om du ikkje kjem utanom å måtte lage ny trapp, bør du unngå flytting av veggjar og dører. I tillegg bør detaljar frå gamletrappa kopierast.

Listverk og profilert panel

Listverk og profilert panel finst i mange variasjonar ut frå tid og stil og der lokale snikkarar og produsentar har laga sine egne typar. Ved istandsetting av gamle hus er det viktig å restaurere eller kopiere dei lokale variantane, heller enn å bruke standardiserte stilprofilar.

Figur 12: Eksempel på kopiar av gammalt profilert listverk til tak, dør og vindaug som finst som lagervare i dag.

Figur 13: Eksempel på kopi av gammalt profilert listverk til fotlist som finst som lagervare i dag.

Tapet, maling, dekor og fargesetting

Eldre hus kan ha fleire lag med maling og av ulike typar. Forklaringa er at dei ulike eigarane har ønska å sette sitt preg på huset i takt med skiftande stilar og motar, akkurat som vi gjer i dag. Framhald av denne tradisjonen kan av og til forsvareast.

Som regel bør ein likevel la det vere samsvar mellom alder, stil, form, farge og overflatebehandling på dei ulike delane av huset. Ved ny fargesetting eller tapetsering bør ein prøve å finne fram til koloritten som samsvarar med alderen på huset og interiøret.

Det bør òg brukast same maling (for eksempel linoljemaling) og tapet (for eksempel papirtapet) som opphavleg vart brukt.

Fylkeskommunen kan gi detaljerte råd om slike fagleg vanskelege emne og spørsmål.

Utvendige element

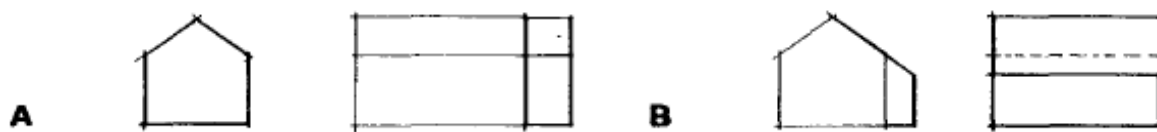
På eldre, verneverdige hus er det viktig å i det lengste unngå nye utvendige element eller endringer som tilbygg, påbygg, bislag, verandaer, balkongar og liknande. Spesielt viktig er dette på sider som vender mot offentleg veg eller plass (den offentlege sida av bygningen). Dersom du likevel – ut frå ei total vurdering – må bygge til eller på, bør det nye elementet i form og volum tilpasse seg og underordne seg gamlehuset. Byggemåte og materialbruk må vere tilpassa gamlehuset og lokal byggeskikk.

Tilbygg og utvendige element

For å sikre framtida til eit eldre hus i dagleg bruk, kan det av og til forsvarast å installere våtrom som tidlegare ikkje har vore i huset, i form av bad og vaskerom. Dette gjeld først og fremst bustadhus. Det kan også vere ønskeleg å modernisere kjøkenet. I tilfelle der ein elles står fare for å øydelegge antikvarisk verdifullt interiør, kan alternativet vere å legge slike moderne installasjonar i eit godt tilpassa tilbygg.

Ved oppføring av tilbygg bør det tilpassast det opphavlege bygget ved lik takvinkel, materialbruk, proporsjonar og detaljar. Av og til kan detaljane i ein viss grad fråvikast for å vise ettertida variasjonen i ulike historiske epokar og produksjonsmåte bygningen er påverka av. I formgjeving og detaljar på tilbygg og anna må ein alltid ta omsyn til lokal byggeskikk og variasjonar.

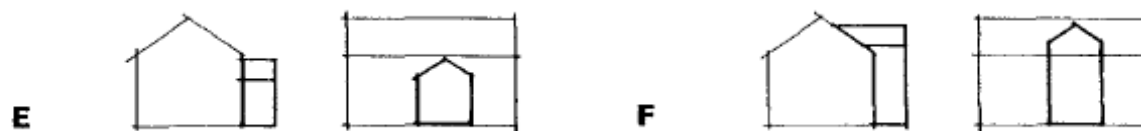
Skissene på neste side viser typar av tilbygg som med visse atterhald kan godkjennast.

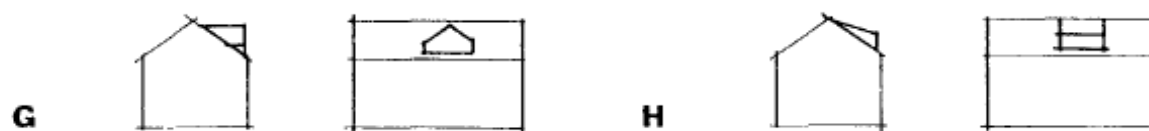
Figur 14: Tilbygg A og B er tradisjonelle, integrerte tilbygg.

Figur 15: Tilbygg C og D bør ein unngå å bygge i flukt med hjørne for at forma skal komme best mogeleg fram.

Figur 16: Tilbygg E og F er tilbygg, ofte til hus i sveitserstil.

Figur 17: Tilbygg G (ark) og H (kobbhus) bør i det lengste unngåast på eldre hus.

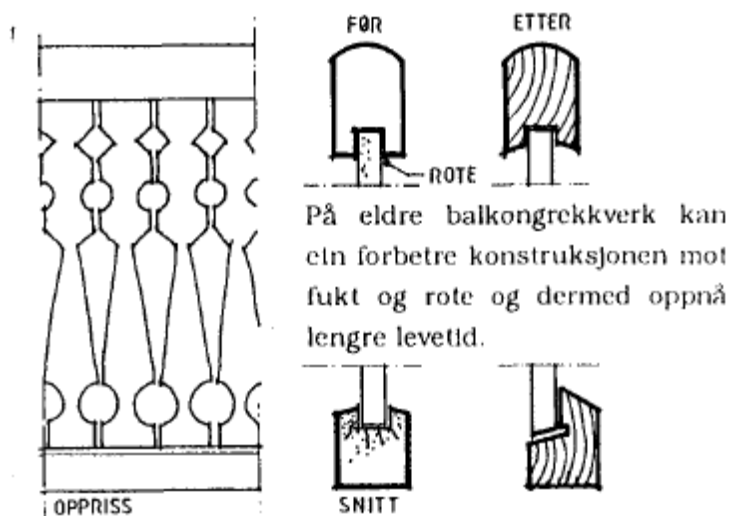
Figur 18: Tilbygg I og J. Der slike løysingar kan vere aktuelle, bør du ta kontakt med fylkeskommunen eller arkitekt for rådgeving.

Balkongar og verandaer

Balkongar og verandaer er ikkje vist på skissene ovanfor. På dei eldste husa bør ein helst unngå å bygge nye balkongar, verandaer og leveggjar. Unntak er nyare hus eller hus bygd i sveitser-, jugend- eller funkisstil. Der var balkongar og verandaer vanlege element.

Balkongar, rekkverk og andre eksponerte trekonstruksjonar, spesielt frå sveitserstilen, er ofte utsette for fuktpåkjenning og dermed rote. Her kan ein ofte med minimale justeringar av detaljar gjere dei meir motstandsdyktige. Ta kontakt med fylkeskommunen så kan vi gi deg råd.

Dersom ein på moderne vis vil ta utearealet i bruk til terrasse, bør ein bruke dei noverande ytterdørene og legge terrassen – gjerne steinsett og moderat oppbygd – med forstøttingsmur av gråstein, rett på bakken.

Figur 19: Skissa viser utbetring av detaljar på rekkverk i sveitserstil som ofte er utsette for roteskader.

Ord og uttrykk

Verneverdig

Uttrykket verneverdig blir blant anna brukt om hus og faste kulturminne som er registrerte i SEFRAK-registeret. Praktisk tala alle hus og faste kulturminne i Norge, eldre enn frå år 1900 (nokre stader også yngre), skal vere registrerte her. For kvar enkelt bygning eller fast kulturminne finn du faktainformasjon, bilde og skisse. Registeret er ope for alle.

At eit hus er SEFRAK-registrert og av kulturvernmynda er vurdert til å ha verneverdi, gir det ikkje noko automatisk eller formelt vern. Dette kan berre oppnåast gjennom formelt vern.

Les også meir på side 38, «[Kvifor er det viktig å verne eldre bygningar?](#)».

Formelt vern

Eit hus og anna fast kulturminne kan få formelt vern ved

- freding etter Kulturminnelova § 15
- regulering til spesialområde etter Plan- og bygningslova § 25.6
- verne- og vedlikehaldsavtale mellom eigar og kulturvernmynda

Freding etter kulturminnelova kan omfatte både enkelthus og hus med område rundt, kalla kulturmiljø. Hus og andre kulturminne frå før reformasjonen, i år 1536, er automatisk freda. Yngre hus kan fredast gjennom enkeltvedtak av Riksantikvaren, ut frå Kulturminnelova § 15. Fredinga gjeld normalt både fasadar, interiør og innbu. Freding legg restriksjonar på eigarens moglegheit til å gjere endringar på huset. Svært strenge vernekriteria må oppfyllest før eit hus kan fredast.

Regulering til spesialområde, altså at eit område har kulturhistorisk verdi etter § 25.6 i Plan- og bygningslova, gjeld som regel samanhengande miljø som del av ein reguleringsplan. Det kan òg omfatte enkelthus. For sjølve huset gjeld dette vernet normalt berre fasadar og er mindre strengt enn freding. Til planen høyrer juridisk bindande

reguleringsføresegner som gir eigar moglegheit til å utføre visse endringar. Dette skjer vanlegvis i samarbeid med og etter godkjenning av fylkeskommunen.

I samband med større offentlege tilskot til istandsetting av eldre hus inngår eigar ein verne- og vedlikehaldsavtale med fylkeskommunen. Avtalen som skal tinglysast som hefte på eigedomen, avgrensar eigarens moglegheit til å gjere framtidige endringar på huset.

Følgande uttrykk blir brukte om ulike måtar å sette hus i stand på etter antikvariske retningslinjer:

Rehabilitering

Istandsetting som gir huset ei standardheving i forhold til tidlegare standard.

Rehabilitering inneber også ofte inngrep i husets struktur og opphavlege form og at huset får ny bruk og funksjon.

Restaurering

Gjenoppbygging og attføring til tidlegare dokumentert tilstand. Inneber normalt ikkje standardheving.

Reparasjon

Istandsetting av forsømt vedlikehald. Tilbakeføring til original standard. Inneber ikkje endring eller standard heving.

Handverkarar og produsentar

For alle handverksgrupper og produsentar vil fylkeskommunen kunne oppgi aktuelle namn. Du kan også gjere eit søk i databasen [Håndverksregisteret](#). Det er eit register over personar som kan tradisjonelt handverk og som arbeider med bestemte fag eller teknikkar.

Bygghandverkarar med allsidig praksis

Dette er allsidige handverkarar oftast med utgangspunkt i tømring og snikkararbeid.

Desse kan ofte i tillegg ta på seg anna arbeid, for eksempel grunnarbeid, glasarbeid,

taktekking, malararbeid. Som regel kan desse også formidle kontakt med handverkarar

som kan utføre spesialarbeid. Mange av desse har gjennom kurs, informasjon og praktisk

arbeid vist seg kvalifiserte til arbeid etter antikvariske retningslinjer.

Kvifor er det viktig å verne eldre bygningar?

Eit kulturminne eller eit kulturmiljø representera ein eller fleire verdier for eit menneske. Dette er verdier som oppstår både på opplevingsplanet og som praktiske og materielle kvalitetar. Dei kan vere knytt til det historiske eller til opplevingar i augneblinken.

Aldersverdi

Eit hus, ein bygningsdel, kan vere viktig å ta vare på rett og slett fordi det er gammalt. Gjennom slitasjemerke og spor etter tidas tann kan ein oppleve fleire generasjonars bruk og såleis få nærkontakt med historia. Derfor er det så viktig med gjenbruk av eldre bygningsdelar. Ei ny dør i rett stil, men utan merke etter slitasje og bruk, kan aldri gi den same opplevinga som den originale gamle. Eldre bygningsdelar inneheld ofte også spor etter reiskapsbruk (hoggmerker, spor frå sag, høvelprofilar og liknande) som er viktig dokumentasjon av gamal handverkstradisjon.

Historisk verdi

Ei gamal bygning eller eit bygningsmiljø kan ha ein historieforteljande verdi ved at ho fortel om livsvilkår og levemåte til vanlege kvinner og menn eller kjende historiske personar. Dette kan vere alt frå den vesle fiskarstova på kysten til den meir storslåtte barndomsheimen til diktarhøvdingen Bjørnstjerne Bjørnson på Nesset prestegard. Den historieforteljande krafta kan lett bli svekka når huset blir bygd om til annan bruk, for eksempel frå sjøhus til feriebusstad.

Arkitekturhistorisk verdi

Den eldre bygningsmassen i Møre og Romsdal har stor arkitekturhistorisk verdi, blant anna fordi den representera ein særskild rik og samansett byggjeskikk. Her finn ein kontrastane frå det trønderske i nord og til vestnorske i sør, mellom innlandskultur og kystkultur, mellom bykultur og kultur knytt til primærnæringane.

Samtidig har bygningsmassen stor variasjon i stiluttrykk frå ulike tidsperiodar. Byggjeskikk og arkitektur er ofte eit resultat av eit møte mellom heimlege tradisjonar og byggjeskikkimpulsar og stilførebilde frå andre kantar av landet og frå utlandet. Det er kanskje nettopp dette store mangfaldet som er det mest karakteristiske for byggjeskikk og arkitektonisk særpreg i fylket vårt. Ved istandsetting og vern av eldre bygningar bør ein legge stor vekt på å ta vare på den vesle detaljen som er karakteristisk for nettopp det huset og kulturmiljøet det står i.

Symbolverdi

Enkelte bygningar representera noko meir enn gode eksempel på eldre byggjeskikk og arkitektur. Dei kan òg stå som symbol på samfunnet si utvikling og samfunnet sine institusjonar. Det gamle kommunehuset, den første skulestova i bygda, Folkets hus og liknande kan nemnast som eksempel på bygningar som fortel om viktige avsnitt i samfunnet si utvikling og samfunnet si organisering og oppbygging.

Emosjonell verdi

Emosjonell verdi er kanskje det vernekriteriet ein finn størst forståing for hos vanlege menneske. Barndomsheimen, barndomens skulestove eller eldre hus i heimbygda knyter det seg ofte mange minne til. Minne som har vore med og forma ein som menneske. Dersom hus frå oppvekstmiljøet blir rivne eller endra til det ugjenkjennelege, vil derfor mange oppleve dette som eit tap. Her kan også den vesle, naive detaljen spele ei stor rolle, for eksempel namnet ein som elev rissa inn i veggen på skulestova.

Nokre av argumenta for vern er likevel meir handfaste og aktuelle:

Bruksverdi

Bruksverdien til eit eldre hus knyter seg ofte til nytten av huset til praktiske formål. Dersom huset får ny bruk, er det viktig at ein tek omsyn til huset si opphavlege form og huset sin antikvariske verdi. Ein må unngå ombyggingar som kan øydelegge viktige historieforteljande trekk og detaljar.

Økonomisk verdi

Eldre hus er ofte bygde av material av høg kvalitet. Dette representera ofte ein økonomisk ressurs som ein lett gløymer. Kostbare utskiftingar av eldre bygningsdelar som både er brukbare og haldbare er dårleg økonomi og fører dessutan til utarming av dei antikvariske verdiane. Gamle bygningsdelar er ofte av langt betre trevirke enn det ein finn på marknaden i dag. Ein bør derfor skrape litt i overflata før ein kastar material som på overflata ser slitne og dårlege ut.

Estetisk verdi

Eit eldre hus har ofte også ein estetisk verdi ved at det gir ei oppleving av noko vakkert og harmonisk. Det vakre kan vere knytt til proporsjonane i hovudforma, komposisjon fasadeflata eller til den enkelte detaljen. Ofte er det eit nøye avstemt forhold mellom heilskap og detalj.

Ved istandsetting er det viktig å finne ut av huset sitt estetiske særpreg og velje løysingar som passar til dette særpreget. Ofte kan ein komme i skade for å øydelegge det estetiske særpreget ved at ein nyttar bygningsdelar, for eksempel dør og vindauge, som bryt med stilen i utforminga av detaljar eller tilbygg som forstyrrar hovudforma sin proporsjon og komposisjon. Ved å skifte til lagerførte element som liknar berre litt kan ein komme i skade for å forflate dei estetiske kvalitetane.

Konklusjon

I bygningsvernet arbeider ein ut frå ulike kriterium for vern baserte på det nemnde verdisynet. Dei ulike verdiomgrepa er i ulik grad aktuelle frå bygning til bygning. Val av løysingar ved istandsettinga bør mellom anna avgjerast av kva for vernekriterar som er lagt til grunn i vurderinga. Ein bør velje dei løysingane som best tek omsyn til huset sitt verneverdige preg og kvalitetar.